

УДК 631.11

Щурик Михайло Васильович,
доктор економічних наук, професор,
проректор Івано-Франківського університету
права імені Короля Данила Галицького

ПОСТІНДУСТРІАЛЬНІ ЗАСАДИ ВІДТВОРЕННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ: ЧИ ЗМІНЮЄТЬСЯ ПРИ ЦЬОМУ РІЛЬ ДЕРЖАВИ?

Аналізується нинішній стан і механізм організації відтворення природних ресурсів в Україні. При цьому особлива увага відводиться дослідженням впливу на процеси використання, збереження, відновлення та охорони природно-ресурсного потенціалу ринкової моделі економічного розвитку. оцінюється вплив приватизації окремих видів ресурсів природи на розв'язання соціальних, економічних і екологічних завдань. Критично оцінюється участь держави та місцевих органів самоврядування в заходах контролю і регулювання розвитку природних ресурсів. Пропонується зосередити природно-ресурсний потенціал у власності держави і місцевих органів влади. Обґрунтовується потреба змінити модель економічного розвитку. Важлива роль відводиться участі науки й освіти в процесах відтворення природних ресурсів.

***Ключові слова:** модель, власність, приватизація, рента, інституціоналізм, консьюмеризм, держава.*

Постановка проблеми. Запровадження новітніх засад організації відтворення природних ресурсів в Україні гальмується через недостатню участь у цьому держави. Чинна економічна модель унеможливує, послаблює контролюючі й законодавчі функції державних інститутів, які стосуються імплементації постіндустріальних засад розвитку природно-ресурсного потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, пов'язані з організацією процесів використання, відновлення, збереження, покращення та охороною природних ресурсів в Україні вже тривалий час знаходяться в центрі досліджень багатьох відомих вітчизняних і зарубіжних вчених. При цьому, особлива роль відводиться участі в цьому процесі держави та її представницьких органів на місцях. Саме держава, на думку багатьох науковців, виступає гарантом реалізації прав кожного громадянина, які стосуються найважливішого складника національного багатства – природно-ресурсного потенціалу. Держава як головне керівне утворення інституту суспільства за допомогою норм права покликана спрямовувати і організовувати спільну діяльність людей і соціальних груп, захищаючи права та інтереси громадян і орієнтуючись на задоволення насамперед суспільних, а не індивідуальних або групових інтересів, які існують у суспільстві [2, с. 19]. Однак, як засвідчує аналіз проголошення ринкової моделі господарювання, включаючи організацію процесу відтворення природних ресурсів в

Україні призвело до радикального відсторонення держави від участі в процесах регулювання економіки, що суперечить теорії й практиці розвитку постіндустріальної економіки. Сучасна фінансово-економічна криза показала неспроможність пониження ролі держави і перевищення ролі ринку. Теоретичною основою цього підходу була аксіома, що фундаментом ринкової економіки є приватна власність, а приватний інтерес – рушійною силою розвитку економіки і суспільства. Дана аксіома фактично перетворилася на догму. Сучасна криза з усією силою показала, що саме це стало фактором стихійного розвитку економіки, відриву фінансово-кредитних відносин від виробництва, поширення спекулятивних проявів, непомірного зростання боргів держав і корпорацій, обсягів цінних паперів тощо [14, с. 26-27]. Участь держави у ринкових відносинах забезпечує виконання та захист інтересів усього соціуму. Передусім це стосується захисту суспільства від так званих зовнішніх ефектів ринкової діяльності – захисту природи, повітряного й водного середовища; регулювання виробництва в галузях, де виникають умови природної монополії (виробництво й розподіл електроенергії, телекомунікації, транспорт, зв'язок, водопостачання і т. п.) [11, с. 31-32].

Важливою функцією, яку має забезпечувати держава, як засвідчують дослідження науковців, є захист екології. Держава володіє достатнім арсеналом засобів – від запровадження більш жорстких екологічних вимог і застосування економічних заходів регулювання (введення платежів за забруднення, субсидування тих, хто реалізує екологічні програми і т.д.) до прийняття забруднювачами добровільних зобов'язань [12, с. 84].

Дослідження участі держави в процесах використання та охорони природних ресурсів засвідчують, що присутність державних структур залежить від рівня розвитку суспільства, а також завдань, які воно ставить перед собою. У різних суспільно-економічних формаціях участь держави у відтворювальних процесах не є однаковою. Означене стосується також реалізації функцій державних структур у процесі відтворення природних ресурсів на етапі постіндустріального розвитку. Зазначена проблема також потребує додаткових досліджень.

Постановка завдання. В Україні ще не сформовані постіндустріальні засади використання, відновлення та охорони природно-ресурсного потенціалу, не визначена участь у цих процесах держави. Тому завдання дослідження полягають в аналізі найважливіших умов, які би забезпечували участь державних органів у процесах відтворення природних ресурсів із урахуванням якісно нових засад розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз нинішнього стану використання, збереження, відтворення, покращення та охорони природних ресурсів в Україні засвідчує про недостатню задіяність у цьому процесі постіндустріальної моделі економічного розвитку. Домінуючими продовжують залишатися індустріальні засади організації суспільного відтворювального процесу, властиві економіці періоду класичного розвитку капіталізму. Йдеться про те, що діюча нині економічна модель використання та охорони природних ресурсів призводить до загострення соціально-економічної кризи, моральної атрофованості соціуму. Кризи являють собою відповідь людям за аморальне прагнення забезпечувати власний добробут шляхом насильства, паразитувати на природі, не повертаючи їй борги, за порушення права кожного на працю і на одержання зарплатні і пенсії, зрешту, за невтому, жадібність та безглузде здирництво [10, с. 21]. Складність полягає не лише в тому, що в основі використання природних ресурсів у нашій країні домінує, як правило, задоволення матеріальних, грошових інтересів, а те, що значно загострилися антагоністичні суперечності в суспільстві. Мова йде про те, що нинішня

державна політика у сфері природокористування спрямовується державними чиновниками на задоволення інтересів окремих бізнесменів, або їх груп, що суперечить корінним чином моделі постіндустріального розвитку, яка успішно функціонує в багатьох країнах світу.

Деструктиви нинішніх засад державного управління полягають також у загостренні соціальних проблем, швидкого зростання безробіття, бідності. Це при тому, що чиновники популістськи постійно наголошують про поліпшення життя населення України. Зрозуміло, що за таких умов використання, відновлення та охорони природних ресурсів вести мову про перехід на постіндустріальні засади розвитку неможливо. Постіндустріальна епоха, що розгортається, – це епоха позитивного заперечення капіталізму, епоха, при якій «досягнення капіталізму роблять його непотрібним», навіть найпрогресивніша модель суспільного розвитку, штучно пролонгована за свої історичні межі, втрачаючи інноваційний потенціал, стає консервативною, деградуючою [1, с. 6]. Означене з усією очевидністю переконує про потребу формування державою некапіталістичної моделі економічного розвитку в основу якої слід покласти принципи і засади властиві цінностям і критеріям постіндустріальної моделі. В їх переліку найбільш важлива роль має бути відведена формуванню нових відносин власності, передусім приватної, підвищення ролі духовно-моральної субстанції, збереження екології, новим критеріям використання й охорони природно-ресурсного потенціалу, участі в суспільному відтворювальному процесі науки тощо. Саме ці компоненти повинні виконувати роль визначальних на шляху побудови постіндустріальних засад розвитку українського суспільства. Успішність їх імплементації потребує формування державою нової адекватної політики, яка би забезпечувала перехід на постіндустріальну модель економічного розвитку.

Особливо важлива роль при переході до нової моделі відтворення природних ресурсів має бути відведена приватизації, яка слугувала каталізатором успіху у четвертому і п'ятому технологічних укладах. Нині ж при переході до постіндустріальної моделі розвитку (6 технологічний уклад) приватизація втратила свою вагому роль, оскільки домінуючими все більше постають суспільні потреби. Втім, як засвідчує аналіз, провладні структури не хочуть втрачати права на володіння приватизованими об'єктами, включаючи природно-ресурсний потенціал. Система влада – власність свою діяльність спрямовувала виключно на задоволення приватних інтересів можновладців, не переймаючись проблемами економіки та суспільства в цілому. Захист державою прав власності був замінений на постійний перерозподіл власності на свою користь, того хто ставав політичним лідером і опинявся при владі [4, с. 10].

Дослідження власності на природні ресурси засвідчують, що приватне володіння засуджували І. Франко, М. Грушевський, Л. Толстой, О. Чаянов, М. Кондратьєв і багато інших знаних вчених, політиків, державних діячів. Промовляючи до Мойсея на горі Сінайській, Бог заповідав: «А земля не буде продаватися назавжди, бо Моя то земля, бо ви приходьки та осілі в Мене» (Книга Левіт, 25, 23). Більш ніж очевидно, що запровадженню постіндустріальних засад в Україні повинні передувати деприватизація ресурсів землі, лісу, води, корисних копалин (зрозуміло в розумних межах і з користю для суспільства). Єдиним власником природного багатства повинна стати держава, яка може надавати землю в оренду.

Переформатування прав власності буде складним і надзвичайно суперечливим процесом, оскільки, як зазначав К. Маркс, тут ми маємо справу не з суспільством, яке розвинулося на своїй власній основі, а з суспільством, що тільки-но вийшло з капіталізму і

несе у всіх своїх відношеннях родимі плями останнього [8, с. 19]. Це буде перший і найбільш важливий крок на шляху імплементації постіндустріальних засад відтворення природних ресурсів.

Важливим сегментом запровадження постіндустріальної моделі використання природних ресурсів, на наше переконання, є формування соціумом нових цінностей, оскільки Дух формує матеріальне, а не навпаки. На жаль, морально-етичні, духовні чинники в нинішньому суспільстві часто недооцінюються. Без привиття соціуму адекватних морально-етичних, духовних цінностей відтворення природних ресурсів на постіндустріальних засадах буде надзвичайно складним для розв'язання завданням. При цьому організацію переходу, інституційне, фінансове забезпечення, що стосується формування нового світосприйняття, повинна забезпечити держава. До речі, економічні санкції, які нині використовуються в якості заходів збереження та охорони природи, швидко втрачають свою дієвість і очікувану позитивну результативність. Подолати кризу, яка насувається, суто технічними засобами неможливо. Якими б не були важливими безвідходні технології, нові методи переробки відходів, очищення річок, підвищення норм охорони здоров'я – вони можуть лише полегшити кризу, відстрочити її настання, надати люду тайм-аут для відшукування кардинальних рішень [9, с. 33].

Задіяність духовних і морально-етичних критеріїв до процесів відтворення природних ресурсів допоможе вирішити ще одне важливе завдання – покращення екології, яке є однією з найважливіших складових концепції сталого розвитку. Мова йде про стратегію виживання людства, тобто про спільні дії людей, здатних до настання екологічної катастрофи забезпечити коеволюцію людини і навколишнього середовища [6, с. 5]. Саме тому країни, які переходять на постіндустріальні засади використання, відновлення та охорони природних ресурсів, чільне місце відводять екології. Порятунком цивілізації полягає в переході на режим екологічного самозабезпечення, за рахунок чого людина перестане руйнувати природу і зможе включитись у процес підтримки та збереження біосфери [7].

Чільне місце в структурі постіндустріальної моделі відтворення природних ресурсів, як зазначено раніше, відведено участі держави. Саме державні структури покликані забезпечувати право кожного громадянина на володіння та користування природною сферою. Важливою передумовою на шляху організації належного виконання державою своїх функцій, які стосуються збереження, охорони відновлення й використання національного природно-ресурсного потенціалу, є очищення влади, позбавлення хабарництва й корупції, забезпечення участі в роботі державних інститутів осіб із високими морально-етичними та духовними якостями. «Для виконання державою своєї функції регулюючого центру необхідним є її очищення від корупції та бюрократизму, які накопичились за роки функціонування при існуючій моделі. Тільки за цієї умови вона в союзі з цивілізованим приватним бізнесом може стати рушійною силою соціально-економічного процесу» [3, с. 15].

Дослідження засвідчують, що лише очищення провладних чиновників від проявів хабарництва та корупції, забезпечення належного рівня їх вихованості та володіння сучасними морально-етичними нормами не є достатнім для організації процесу відтворення природних ресурсів на засадах сталого розвитку (постіндустріальної моделі). Передусім це стосується природного національного багатства, яке, на наше тверде переконання має перебувати лише у власності держави. Саме вона повинна стати монополістом природно-ресурсної сфери, що дасть можливість забезпечити право власності кожного індивіда на природні ресурси.

Держава повинна мати більш потужний капітал і ресурси, ніж національна буржуазія, – зазначає В. Тарасевич, – стати більш умілим та ефективним загальнонаціональним капіталістом на службі народу. Інакше кажучи, в сучасних умовах державний соціалізований капіталізм значно більшою мірою адекватний, ніж паразитуючий олігархічний [13, с. 12-13]. Йдеться про потребу не лише очищення державницько-чиновницького апарату, а про суттєве збільшення ресурсного потенціалу держави, безпосередню участь її в організації соціально-економічного розвитку. Тільки завдяки цьому буде сформовано підґрунтя реального захисту суспільних інтересів. Тільки за таких умов соціумом буде повернута довіра до держави та державного чиновника. Слід категорично відмежуватись від постулатів соціально-економічного розвитку, які до цього часу продовжують домінувати в Україні. Передусім це стосується засад ліберально-ринкової економіки, в основі якої покладено приватну форму власності, вільний ринок та невтручання (відсторонення) держави від участі в процесах соціально-економічного розвитку.

Аналіз засвідчує, що означені засади розвитку призвели в Україні до домінування консерватизму. Лауреат Нобелівської премії, відомий американський економіст П. Кругман зазначає, що сучасний консерватизм є відданим ідеї, що ключем до процвітання слугують вільні ринки і необмежене прагнення до прибутку і особистої вигоди, а посилення ролі держави після Великої депресії не може принести нічого, крім шкоди [5, с. 105]. Належна організація відтворення природно-ресурсного потенціалу в нашій країні, що відповідно до вимог сучасної ринкової економіки потребує, на нашу думку, вирішення ще одного дуже важливого завдання – підвищення ролі вітчизняної науки й освіти. Саме наукові дослідження природоресурсної сфери є тим наріжним каменем, який слугуватиме каталізатором запровадження постіндустріальної моделі суспільного розвитку. Без знань, інновацій неможливо забезпечити імплементацію якісно нових засад використання, збереження, відновлення та охорони природного національного багатства. Країни, якими відтворювальний процес здійснюється з використанням новітніх засад, виділяють для розвитку науки, досліджень 6-8 % від ВВП в Україні.

За офіційними даними державної статистики на розвиток науки в 2012 році було виділено лише – 0,29 % ВВП. Це при тому, що на державному рівні задекларовано цифру 1,7 % ВВП.

Висновки. Деструктивність економічних процесів, передусім в організації відтворення природних ресурсів, засвідчують про потребу запровадження нових теоретичних і методологічних засад розвитку. Аналіз засвідчує, що соціально-економічні, екологічні, інші важливі складові розвитку, включаючи відтворення природоресурсної сфери, спричинені діючою моделлю. Лейтмотивом діючих засад розвитку є: домінування приватної форми власності, відсторонення держави від участі в соціально-економічних процесах, використання виключно ринкових важелів управління країною, надзвичайно високий рівень корумпованості й бюрократизму, ігнорування досягненнями вітчизняної наукової сфери, надмірне знищення та виснаження природно-ресурсного потенціалу тощо. Аналіз засвідчує, що присутні в Україні засади по-суті стали гальмом розвитку, призвели до загострення соціально-економічних і екологічних проблем.

На відміну від України більшість країн світу відмовились від ліберально-ринкової моделі розвитку та використовують постіндустріальні засади розвитку, оскільки ліберально-ринкові засади організації відтворювального процесу, включаючи природно-ресурсну сферу, вичерпали свої можливості та стали гальмом поступального руху вперед.

Складність полягає також у тому, що декларативно, проголосивши потребу переходу на постіндустріальні засади розвитку державно-чиновницький апарат, олігархи не сприяють його запровадженню в країні. Означене повною мірою стосується організації використання та охорони природних ресурсів, які продовжують фізично знищуватись. Для запровадження постіндустріальної моделі в процеси відтворення природних ресурсів потрібно: по-перше, відмовитись від догматичного сприйняття та нав'язування суспільству думки, що лейтмотивом успішного соціально-економічного розвитку слугує приватна форма власності; по-друге, забезпечити переформатування, очищення державно-чиновницького апарату та посилити роль і участь держави в економічних процесах; по-третє, створити умови та забезпечити ключову роль держави в процесах, пов'язаних із використанням, збереженням, відтворенням та охороною природних ресурсів; по-четверте, сформуванню такий державницько-чиновницький апарат, якому були б властиві високі морально-етичні й духовні цінності; по-п'яте, сформуванню державницькі засади і механізми домінування суспільних інтересів по відношенню до індивідуальних; по-шосте, розробити державну програму наукового супроводу відтворення природних ресурсів. Ці та інші заходи слугуватимуть передумовами участі держави в процесах запровадження постіндустріальної моделі використання, відновлення, збереження та охорони національного природно-ресурсного потенціалу.

Список використаних джерел

1. Гальчинський А. Переосмислення Маркса – актуальність для України в сучасному контексті / А. Гальчинський // Дзеркало тижня. – 2013. – №7. – С. 6.
2. Геєць В. М. Про єдність і суперечності у розвитку суспільства, держави та економіки / В. М. Геєць // Економіка України. – 2012. – № 10. – С. 4-23.
3. Зверяков М. І. У пошуках виходу з кризи / М. Зверяков // Економіка України. – 2013. – № 8. – С. 4-21.
4. Кіндзеровський Ю. Інституціональні аспекти відтворення у контексті структурних трансформацій / Ю. Кіндзеровський // Економіка України. – 2007. – №2. – С. 4-12.
5. Кругман П. Выход из кризиса есть! / П. Кругман [пер. с англ. Ю. Гольдберга]. – М.: Азбука Бизнес, Азбука-Аттикус, 2013. – 320 с.
6. Луцюк Віктор. У людства є шанс вижити! [Текст] / В. Луцюк // Дивосвіт. – 2011. – № 3(39). – С. 5-9.
7. Мантатова Л. В. Стратегия развития: ценности новой цивилизации // Л. В. Мантатова. – Улан-Удэ, ВСГТУ, 2004. – 242 с.
8. Маркс К. Твори / К. Маркс, Ф. Енгельс. – К., 1961. – Т. 19. – 380 с.
9. Моисеев Н. Н. Современный антропогенез и цивилизаированные разломы / Н. Н. Моисеев. – М., МНЭПУ, 1994. – 302 с.
10. Нікітенко О. Ноосферний підхід до формування антикризової моделі життєдіяльності Біларусі, Росії та України / О. Нікітенко // Економіка України. – 2010. – № 3. – С. 21-26.
11. Осадчая И. Постиндустриальная экономика: меняется ли роль государства? [Текст] / И. Осадчая // МЭиМО. – 2009. – № 5. – С. 31-43
12. Рогожина М. Новые тенденции в экологической политике развивающихся стран / М. Рогожина // МЭиМО. – 2009. – № 4. – С. 81-89.
13. Тарасевич В. Ідеологічні доктрини: цивілізаційні аспекти і національний колорит / В. Тарасевич // Економіка України. – 2011. – № 3. – С.4-13.

14. Чухно А. А. Модернізація економіки та економічна теорія / А. А. Чухно // Економіка України. – 2012. – № 10. – С. 24-33.

Щурик М. В. Постиндустриальные основы воспроизводства природных ресурсов: меняется ли при этом роль государства?

Анализируется нынешнее состояние и механизм организации воспроизводства природных ресурсов в Украине. При этом особое внимание отводится исследованиям влияния на процессы использования, сбережения, обновления и охраны природно-ресурсного потенциала рыночной модели экономического развития. Оцениваются влияние приватизации отдельных видов ресурсов природы на решение социальных, экономических и экологических задач. Критически оценивается участие государства и местных органов самоуправления в мероприятиях контроля и регулирования развития природных ресурсов. Предлагается сосредоточить природно-ресурсный потенциал в собственности государства и местных органов власти. Обосновывается потребность изменить модель экономического развития. Важная роль отводится участию науки и образования в процессах воспроизводства природных ресурсов.

Ключевые слова: модель, собственность, приватизация, рента, институционализм, консьюмеризм, государство.

Shchuryk M. V. Post-industrial bases reproduction of natural resources whether changes in the role of the state?

We analyze the current state and the mechanism of restoration of natural resources in Ukraine. Special attention is given to study the influence of the processes, conservation, restoration and protection of natural resources market model of economic development. Estimated impact of privatization of certain types of natural resources to solve social, economic and environmental objectives. Critically evaluated the involvement of state and local governments to control events and regulation of natural resources. It is proposed to concentrate the natural resource potential of the property of the state and local governments. Substantiates the need to change the model of economic development. An important role for the involvement of science and education in the process of restoration of natural resources.

Keywords: model, ownership, privatization, rent, institutionalism, consumerism the state.

